

SZEMPONTOK A MAGYAR ÉS SZLOVÁK IRODALOM TANÍTÁSÁNAK KONCENTRÁCIÓJÁHOZ A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK ISKOLÁKBAN

Írta: SZIKLAY LÁSZLÓ

A Pedagógiai Főiskola szlovák tanszéke megalapítása óta egy percre sem tévesztette szem elől, hogy az első olyan intézmény felsőoktatásunk történetében, ahol kizárólag legközvetlenebb északi szomszédunk kultúrájával foglalkozunk. A budapesti egyetem nagytekintélyű Szláv Intézete, a két világháború közt a debreceni egyetemen vendégelődőkkel ellátott szláv tanszék, majd legújában ismét a debreceni egyetem szláv tanszéke több szláv nyelv és irodalom között a szlovákot is művelte, illetőleg műveli. De azt a minőségi változást, amelyet a népi demokrácia hozott a két nemzet viszonyába, a mi tanszékünk képviseli, nemcsak jelképesen, hanem egész munkájával, úttörő jellegének megfelelő sokrétű feladatainak teljes felismerésével. Elsőrendű hivatásunk, hogy a hazai szlovák nemzetiség számára jó általános iskolai tanárokat képezzünk, értelmiséget neveljünk. De nagyon szűkkeblűen fognók fel célunkat, ha megállnánk ennél az egy feladatnál. Úttörő tanszék vagyunk, úttörőknek kell lennünk tudományos feladataink kitzzésében és elvégzésében is: — s ha lehet, le kell vonnunk elméleti eredményeink gyakorlati pedagógiai tanulságait is.

Ez a szerény fejtegetés azt kívánja bemutatni, hogyan fogtuk fel hivatásunkat az irodalomtörténet területén, mit tettünk az előadásainkat szűkségszerűen megelőző, majd állandóan kísérő, követő kutatómunkánk közben, mik lettek e kutatómunka eredményei s hogyan látjuk érvényesítésüknek, alkalmazásuknak a lehetőségeit a főiskolán kívül, az általános és középiskolai nevelőmunkánkban is.

Előljáróban azt is tisztáznunk kell, hogy azok a munkálatok, amelyeket elvégeztünk, az *összehasonlító irodalomtörténet* területére tartoznak. A társadalomtörténeti szemléletű marxista irodalomtörténetírásnak rendkívül érdekes, izgalmas feladta: nyomon követni két vagy több nép sajátos társadalmi-gazdasági fejlődését az irodalom tükrében; megtalálni benne az egyező vagy az egymástól eltérő vonásokat. Volt idő, amikor a marxista tudomány sematizmusra hajló képviselői vetették el s tartották károsnak az összehasonlító irodalomtörténet módszerét; az egyaránt erőltetett pozitivistá hatáskutatástól

és szellemtörténeti párhuzam-kereséstől megrettenve e napjainkra már reakcióssá vált irányzatok egyikéhez tartozónak vélték, ha valaki az összehasonlításnak már csak a lehetőségét is fel merte vetni. A marxista irodalomtörténészek számára csak azóta vált tudatossá a társadalomtörténeti jellegű összehasonlító módszer lehetősége, sőt szükségessége, amióta a leningrádi egyetemen működő Alekszejev professzor és iskolája a lehető legszélesebb perspektívát szem előtt tartva indította el világirodalmi munkálatait s a Szovjet Tudományos Akadémia Gorkij Intézete kifejezetten összehasonlító irodalomtörténeti kutatásokra rendezkedett be. Az 1958 szeptemberében lezajlott moszkvai Szlavista Kongresszuson már nagy mértékben érvényesültek a komparatizmus szempontjai:

A már említett Alekszejev professzor bevezető referátuma is tanúskodott erről, aki ezúttal csak a szláv irodalmak területén maradt ugyan, de erőteljesen hangsúlyozta, hogy mennyire szükséges az egymás mellett élő társadalmak fejlődésének s e fejlődés törvényszerűségeinek a tanulmányozása. Alekszejev professzor másik előadása már nemcsak a szláv irodalmakat hasonlította össze egymással: az európai humanizmus és az orosz irodalom kapcsolatairól szólt. Goleniscsev-Kutuzov professzor az olasz rinascimento és a nyomában kifejlődött délszláv irodalom párhuzamát fejtegette, a cseh Karel Krejčí, a prágai egyetem tanára pedig azt, hogy a klasszicizmus és a romantika — e két, Európa más irodalmaiban egymással annyira ellentétes s látszólag nálunk is harcban álló irány — a közép-európai szláv népeknél mennyire egybefonódik: pl. az eposz klasszikus formáját és Nyugat-Európában általában utoljára a klasszikus ízlésre jellemző műfaját a cseheknek, szlovákoknak, lengyeleknek és délszlávoknak romantikus pátosz hatja át s az e népek nemzeti, forradalmi romantikus harcának egyik eszköze lesz. Sajátos összehasonlító irodalomtörténeti munkánknak csak további lendületet s bátorítást adott Krejčí professzor egyébként remekbeszabott, rendkívül sok gondolatot ébresztő előadásának egyetlen negatívuma: egyszerűen tudomást sem vett — az anyag nem ismeretében nem is vehetett — arról, hogy a magyar irodalomban ugyanennek a jelenségnek a tanúi vagyunk, hogy a feudalizmus felszámolásáért vívott harc e korai szakaszán nemcsak Kollár és Hollý, hanem Vörösmarty is hexameterekben idézi a jelen harcaihoz a nemzet »Régi dicsőség«-ét. Az az elzárkózás, amely a polgári nacionalizmus korszakában köztünk és szomszédaink között oly sajnálatos módon következett be, még most is érezteti hatását: legalábbis ez látszik meg abban is, amikor Frank Wollmann és mások is szláv barokknak nevezik a közép-európai irodalmaknak, művészetnek s a kultúra más területeinek olyan jelenségeit, amelyek a magyar barokkban is megtalálhatók, s amelyek nem egy esetben az osztrák barokk sajátos kelet-, közép-európai lecsapódásai, azzal a fejlődéssel vannak szoros összefüggésben, amelynek ezen a törökdülés sújtotta, felkelésektől s más harcoktól zajos területen vagyunk a tanúi.

E látszólagos kitéréssel arra is rá kívántunk tapintani, hogy a szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok kutatása így kap szélesebb perspektívát: a két nemzet tudományos és kulturális munkásain túl a nemzetközi irodalomtörténész közvélemény figyelmét is fel akarja hívni arra a körülményre, hogy a Keletközép-Európának nevezett területen helyes, társadalomtörténeti szempontú összehasonlító irodalomtörténeti szemléletet csak úgy tud kialakítani, ha az itt élő szláv népeken kívül megismerkedik a magyar irodalom jelenségeivel, — illetőleg ha a magyar tudomány minél szélesebb fronton hatol be a szláv irodalmak világába is.

Szlovák—magyar viszonylatban ennek szinte mind a mai napig a múlt nacionalizmusának nemcsak merev elzárkózása, hanem csaknem az egész szlovák és magyar tudományos életben oly sajnálatosan megrögződött szem-

lélete is akadályos volt. Sem a szlovák, sem a magyar tudományos világ nem tudta közös múltunkat másképp elképzelni, mint állandó harcok és torzalkodások hosszú láncolatának, — ha tehát emlegetett is érintkezési pontokat a két irodalom történetében, azt csak negatív értelemben tette. A szlovák irodalomtörténetírás a »magyar« szót hosszú ideig — csaknem napjainkig — csak azoknak a kétségtelen sérelmeknek az emlegetésére használta, amelyeket a szlovák nemzet a XIX. század folyamán a kormányrudat kezében tartó magyar uralkodó osztály részéről elszenvedett — sokszor úgy is, hogy a múlt század magyar nacionalista szemléletét a régibb múltba visszavetítve »nemzetiségi elnyomás«-ról beszélt a közös patriotizmussal jellemezhető feudális korszakban is! A magyar nacionalista tudomány viszont a »kultúrfőlény« hangoztatásának rossz emlékü korszakában a magyar irodalomnak és közvetlen szomszédaink irodalmának a viszonyát csak hatáskutatással ápolta, mindenütt és minden alkalommal a magyar hatást akarta kimutatni ott is, ahol ezt a filológiai adatok egyszerű felsorakoztatásával meg lehet cáfolni, vagy ahol a hatás látszata mindössze a két nép közös elnyomó ellen vívott vállvetett harcának az eredménye, illetőleg közös lecsapódása, tükröződése a két irodalomban.

Szlovák—magyar viszonylatban ugyanis a marxista összehasonlító irodalomtörténetírás általános szempontjain túl föltétlenül tekintetbe kell vennünk azt, hogy a két nép hosszú évszázadokon át egy állam keretein belül élt, fiait egy patriotizmus hatotta át, amely közös patriotizmust csak a XIX. század polgári nacionalizmusa törte meg, de teljesen felszámolni hosszú ideig nem tudta — s hogy a magyarság és a szlovákság haladó erői az együttélés századaiban együtt harcoltak közös elnyomóik, ellenségeik ellen. Ennek a maradéktalan bemutatása a nacionalista tudománynak sem itt, sem ott nem volt érdeke, mert semmi esetre sem szolgálta volna az uralkodó osztály szempontjait.

Amikor tehát minden erőnkkel azon vagyunk, hogy a két irodalom múltjában a pozitív kapcsolatokat fedjük fel, tudatában vagyunk annak, hogy a szorosan vett összehasonlító irodalomtörténeti célkitűzésen túl ezzel a két nemzet megbékélésének, a szocializmusért vívott közös harcának a céljait is szolgáljuk. A legaprólékosabb mikrofilológiai kutatásaink alkalmával ezt a szempontot éppen úgy a szemünk előtt tartjuk, mint amikor nagyobb összefüggéseket igyekszünk bemutatni. Nem akarunk itt most sok időt vesztegetni arra, hogy rámutassunk munkánk nehézségeire. A nacionalista körök mulasztása következtében a szintézis elvégzése előtt a források felkutatása, az apró adalékok feltárása is a mi feladatunk: s ha a mikrofilológiát szép munkának tartjuk is, e nagy munkaterület s a feladatok sokrétűsége következtében nagyon vigyáznunk kell arra, hogy el ne vesszünk a részletekben.

Itt most nem szólnak kutató és összegező munkánk módszereiről; részben azért, mert ezt már több helyen elvégeztük, részben pedig azért, mert figyelmünket inkább kapcsolattörténeti kutatásaink gyakorlati pedagógiai érvényesítésére akarjuk összpontosítani.

Hogy ezt a szempontot minél jobban érvényesíteni tudjuk, röviden s nagy vonásokban összegezni kívánjuk, mi az az új, amit a szlovák és a magyar irodalom múltbéli viszonyának kutatása közben eddig bemutatnunk sikerült.

A szlovák históriás énekek problémájához c. cikkünkben (Filológiai Közöny, 1956. 113—124.) — Rudo Brtnáň és Andrej Melicherčík: Historické piesne c. kiadványát ismertetve — rámutattunk, hogy mennyire közös volt a két nép sorsa viharos századaink idején. Tinódi éppúgy jelen volt Murány várának Bazsó Mihály rablólovag kifüstölését célzó ostrománál, mint az ismeretlen szlovák költő, akinek a műve, annak egész gondolatmenete megegyezik magyar lantostársának »Szitnya, Léva, Csábrág és Murán váraknak megvevése« c. énekével. Tudjuk, Szigetvár ostromáról sok költemény született az európai irodalmakban; az viszont nem véletlen, hogy a szlovák epikus dalt olyan ismeretlen katona szerzette, aki maga is szolgált Zrínyit és részt vett a nagy eseményben. De a legmegkapóbb talán az Eger elestéről szóló szlovák ének: a sok közt az egyetlen, amely nem Dobó István 1552-i győztes várvedelméről, hanem az 1596-i szomorú emlékü bukásról énekel. S ha Szigetnél szlovák katonák jelenlétét tudtuk megállapítani, itt az ismeretlen szlovák szerző egész sor magyar vitéz hősiességének állít emléket. Nem tőle, más történelmi forrásokból tudjuk, hogy a várat feladni akaró vallon zsoldosok ellen a magyar várkapitány s Terečko, a »cseh« (talán szlovák?) hadnagy lépett fel erélyesen, annyira, hogy amikor a törökök behatoltak Egerbe, a két hazai hős bele is halt bánatába. Talán ennek a következménye az a fájdalmasan gúnyos, éles satíra, amelyet ugyanennek a verszetnek a második felében a »németek« (értsd: idegen megszállók, zsoldos katonák) kapzsi önzéséről olvasunk. Ez a hang már a legélesebb kuruc költemények világába visz el, — aminthogy a kuruc költészet problémáját felvetődik a szlovák irodalomban is. Jellemző, hogy a nacionalista szlovák tudomány nem tartotta számon, mert tételét, hogy ti. a szlovák költészet egész története harc a magyar ellen, nem tudta volna alátámasztani.

Annak a rendkívül erős közösségnek, amely a közös elnyomás ellen vívott harc, a közös patriotizmus következménye volt, a kezdeti, korai költői megnyilatkozásokban is megvoltak a maguk belső irodalmi, formai eredményei. Mindenekelőtt a közös témák: Murány, Sziget, Eger vára éppúgy, mint a Szilágyi és Hajmási, amellyel a magyar és a szlovák nacionalista tudomány nem tudott mást csinálni, mint hogy arról vitatkozott: vajon a magyar verzió-e a korábbi vagy a szlovák? De ezeken a közös témákon túl megvannak a két költészetnek a közös, vagy legalábbis egymáshoz rendkívül hasonló formai elemei is: a további kutatás feladata megállapítani, melyek találhatók meg kizárólag csak a magyar és a szlovák irodalomban e formai elemek közül s melyek a nyugat-európai, esetleg más irodalomból származó formák közös hazai lecsapódásai. Itt most rendszerbe sem foglaljuk őket; mindössze a balladisztikus párbeszédnek arra a jellegzetesen kuruckori változatára mutatunk rá, amely az »O Alžbete Batorovej v Čachticech« (Csejtei Báthory Erzsébetről) szóló szlovák költemény két szegénylegény szereplője közt éppúgy megtalálható, mint pl. a Buga Jakab énekében. De emlegethetném a hangsúlyos népies verselés rendkívül erős rokonságát is; tudnivaló, hogy a szlovák nyelvben éppúgy az első szótagra esik a szóhangsúly, mint a magyarban. Hatásaink, nyolcasaink és más népies verssoraink lejtése megtévesztően hasonló, Az alexandrinus, mint népies epikus dalaink formája pedig nemcsak a XVI—XVII—XVIII. század szlovák—magyar fejlődésére jellemző: jellemző a XIX. századra, nálunk főleg Petőfi—Arany, a szlovákok-

nál pedig Štúrék költészetére, akik pedig akkor már úgy vélték, hogy egymás ellen kell háborút hirdetniök.

S itt következik az előbbinél lényegesen izgalmasabb feladat: felkutatni a XIX. század szlovák—magyar kapcsolataiban a közös pozitív vonásokat. A két nemzet fellendülésének, modern nemzetté válásának korszaka ez a polgári nacionalizmus jegyében: rendkívül erős sűrűléseikre, sőt torzsalkodásaikra, e sűrűlésekben és torzsalkodásokban a magyar középniemesség, majd a burzsoáziával szövetkezett dzsentri és a szlovák értelmiség szerepére itt most nem térünk ki. De — tettük fel kutatásaink kezdetén magunkban a kérdést — elképzelhető-e, hogy a nacionalizmust megelőző századok közös patriotizmusának, közös harcainak a nyoma egy csapásra, azonnal teljesen eltűnjön? Ezen a téren még mindig igen sok a kutatni való — talán egyetlen tudomány területén sincs annyi elhanyagolt kérdés, mint éppen itt — de az a néhány szerény adalék, amit eddig is sikerült kibányásznunk a nacionalizmus korában tudatosan eltemetett, elhallgatott anyagokból; arra mutat, hogy az igazi haladást, a nép érdekeit képviselő írók és művek mindig inkább a két nép pozitív kapcsolatait, mint szembenállását hangsúlyozzák. Kultúránk gyökerei a heves harcok felszíne alatt is összeértek, elszakíthatatlanul.

Élsősorban a Kollár János élete kívánczik ide például. A szláv kölcsönösség elmélet megalapítója, aki »Slávy dcera« (A Sláva — Dicsőség — leánya) című költeményében csakúgy, mint a szláv kölcsönösségről szóló értekezésében, vagy naív szófejtő tanulmányaiban egyetemes szláv világról ábrándozott, s az elmagyarosodott nemességről, mint »elfajzott fiakról« szolván harcos gyűlöletet táplált a magyar nemzeti mozgalommal szemben, e harcos gyűlöletében önvédelmi jogaira is hivatkozva, — harminc évig volt a pesti evangélikus egyház szlovák lelkésze. Örökké nyugtalanított a kérdés: lehetett-e Pesten, ebben az akkor kis városban úgy élni, hogy ne ismerje a reformkor kiemelkedő alakjait, ne vegyen tudomást arról a pezsgésről, amely világirodalmi viszonylatban is egyedülálló lendülettel teremtett magas színvonalú magyar irodalmat szinte a semmiből? Valóságos nyomozó munkát kellett végeznünk; a múltban ezt a kérdést annyira elhanyagolták. Még nem tartunk ott, hogy végeredményről beszélhetünk; de annyi bizonyos, hogy a további kutatások alapjait sikerült úgy, ahogy leraknunk. A legfeljebb eredmény itt az, hogy a magyar nacionalizmusnak azok a személyiségei, akik a mindennapi életben sokszor kerültek szembe Kollárral, nem egyszer meleg barátságban, személyes kapcsolatban voltak vele. Engem a legjobban a Thaisz András és a Székács József esete lepett meg ezzel kapcsolatban. Ugyanakkor, amikor Thaisz, a Tudományos Gyűjtemény neves szerkesztője, a reformkor nemzedékének szepességi származású alakja a lehető leghevesebb harcokat vívja Kollárral az egyházi iskola tanítási nyelve ügyében — magyarra fordítja a »Slávy dcera« több szonettjét. Székács József, a pesti magyar egyház papja s püspöke pedig, akire Kollár, mint »elfajzott fira« tekint s aki a reformkor nemzeti harcainak egyik kiemelkedő alakja, nemcsak hogy baráti hangot üt meg vele szemben, amikor levelet ír hozzá s azt kéri: tartsa meg helyette az istentiszteletet, hanem szerb népdalfordításaihoz írt előszavában égis magasztalja Kollár népköltési gyűjteményét, szerinte azt minden népdalkutatónak ismernie kell. Csak az fogja fel e kijelentés fontosságát, aki tudja, hogy a XIX. század első felében a népköltési gyűjtés

mennyire az írók, az egész irodalmi élet figyelmének a középpontjában állt nálunk éppúgy, mint valamennyi szomszédunknál. Kollár közvetlen környezetének két olyan szereplője volt, aki közvetíthetett közte és a kor magyar irodalmi élete között: az egyik Füredi László, a pesti Vakok Intézetének kántora, aki a »Národnie spievanky« (Nemzeti énekek) dallamainak egy részét szerezte s a szlovák származású Petényi (Petain) Salamon, a Nemzeti Múzeum ornitológiai osztályának megalapítója, aki egész életében a híd szerepét játszotta a két nemzet között: Vörösmartyhoz, Fáy Andrásához és a reformkor más nagyjaihoz volt bejáratos, ugyanakkor az unokaöccséhez, Haan Lajoshoz írt vegyes (magyar és szlovák nyelvű) leveleiben beszámol arról, hogy Kollárnak is rendszeres látogatója, igyekszik neki bemutatni a magyar irodalmat. De mindennél lényegesen jelentősebbek azok az adatok, amelyeket Kollárnak a prágai Strahov-i múzeum levéltárában levő hatalmas levelezésében találtunk: ott derítettük ki, hogy Kollár híres népköltési gyűjteményének anyagát, többek között nemcsak oly kevésbé ismert egykorú magyar közéleti szereplők segítségével hordta össze, mint pl. Mocsáry Antal vagy Esztergályi Mihály — Petőfi egyik jó barátjának az édesapja —, hanem ebben a kérdésben szoros kapcsolatban volt Schedius Lajossal, a pesti egyetem híres tanárával és Jankovics Miklóssal, a neves gyűjtővel is, akinek magyar anyagát már feldolgozták ugyan, de akinek a nemzetiségi gyűjtését csak ezután lehet majd összehasonlítani a Národnie spievankyval, Kollár népköltési gyűjteményével.

Itt most nincs terünk arra, hogy részletesen kitérjünk haladás és reakció ellentmondásosságára Kollár életében és művében; csak annyit kell megmondanunk, hogy mint népe érdekvédelmi harcának vezetője, sokszor fordult a bécsi udvarhoz és szövetségeseihez, az arisztokráciához segítségért a magyar radikálisok nemzeti türelmetlenségével szemben. Így került kapcsolatba azzal a Majláth Jánossal is, aki korának egyik legreakciósabb és a bécsi udvarhoz legközelebb álló arisztokrataja volt, aki német nyelvű magyar népmese- és népdalkiadványaival mégis ismertté tette a nevét a magyar népiesség történetében is. Levelezésükből tudjuk, hogy Majláth egy időben — az 1842—43-as szlovák trónfelirat körül kialakult küzdelmek korában — mindennapos vendég volt Kollár paplakjában. Hogy kapott-e a szláv kölcsönösség eszme apostola népdal anyagot arisztokrata barátjától, nem tudjuk, de hogy Majláth juttatta be Kollárt Széchenyihez is, az bizonyos. Kollárnak e látogatásáról szóló, Seberiny evangélikus püspökhöz írt levele igen érdekes fényt vet a »legnagyobb magyar« toleráns nemzetiségpolitikai elveire. »Ma délután három órakor jött postán az Ön Széchenyihez szóló írása s már egy félórán belül a kezében volt. Ahogy kívánta, én magam voltam nála személyesen; elég hosszú ideig elbeszélgettünk...« — írja többek között.

Kollár kortársa, a szlovák vígjátékírást megteremtője, Ján Chalupka, aki »Kocúrkovo« (Kandúrfalva) című színdarabjával a szlovák városkák kispolgárainak szűk látóköréről, rövidlátó önzéséről és hiúságáról örökbecsű képet alkotott s maga is a szlovák nemzeti mozgalom élharcosa volt, magyar nyelvű vígjátékával, a »Vén szerelmes«-sel és más megnyilatkozásaival arról tett tanúságot, hogy jól ismerte a magyar irodalmat, főleg Csokonai volt kedvelt költője: nem volt debreceni poétáknak olyan műve,

cikke, amelyből ne idézett volna. Chalupkáról szóló kutatásaink eredményeit főiskolánk 1956. évi évkönyve közölte először s így erről most nem szólunk részletesebben.

A magyar középnemesség s a szlovák polgári értelmiség között dúló harc 1848-ban kulminált: a szlovák népies nemzeti iránynak s a modern szlovák irodalmi nyelvnek a megteremtői fegyverrel a kezükben harcoltak szabadságharcunk ellen. Ennek ellenére — mint ahogy azt a Slovenské Pohľady c. folyóiratnak Stúr 100. éves halálozási évfordulójára kiadott 1956. évi 1—2. számában bemutattuk — a magyar népies nemzeti irány és a szlovák népies romantika költői között számos összefüggés található. Talán nem is a közvetlen hatások vagy éppen a személyes kapcsolatok kimutatásával sikerült ezeket az összefüggéseket nyilvánvalóakká tennünk: bár még a legélesebb nemzetiségi ellentétek idején is akadtak hatások is, személyes kapcsolatok is —, hanem sokkal inkább azzal, amire mind a mi népiességünknek, mind pedig Stúrék népies romantikájának a gyökereit kutatva jöttünk rá. Amikor a múlt század negyvenes, ötvenes éveinek magyar vagy szlovák költője a múltat akarja feleleveníteni, a népmondához nyúl tárgyért; s a szlovák és a magyar népmondának a két nép közös múltja, e múlt közös harcai következtében egész sor közös hőse van. Hadd emeljük ki itt most csak a Mátyás király alakját: Ján Komorovský nemrég megjelent disszertációja a folklór szempontjából foglalkozik a nagy királyról szóló népmondák elterjedésével egész Közép-Európában. Hogy a XIX. század magyar irodalmában Mátyás milyen fontos szerepet játszott, azt itt talán nem is kell megemlítenünk —, itt csak arra célunk, hogy a Stúr-iskola legnagyobb költőjének, Andrej Sládkovičnak főművében, a »Detvan«-ban (Gyetvai legény) éppúgy a mondabeli Mátyás király az önhibáján kívül bajba jutott paraszt legény döntőbírája, mint Toldiban Nagy Lajos — s a romantikus lírai-epikus költemény egyik legbájosabb, »Vohl'ady« (Leánynéző) c. énekében a paraszt lányt holdas este megkörnyékezni akaró király figurája, kedves évődése a nép tapasztalatlan, tiszta gyermekével pedig Vörösmarty »Szép Ilonká«-jára emlékeztet. Toldit és Szép Ilonkát nem azért említettük itt, mintha bármilyen hatást keresnénk: Sládkovič esetében ezt nem igen tudnók kimutatni, mert tudjuk, hogy csak jóval a Detvan megírása után, élete alkonyán, 1870—71-ben, Gáspár Imre révén ismerkedett meg a mi nagy költőinkkel, — az mégis igaz, hogy amikor a Stúr-iskola költője ideált akart adni nemzetének, több ízben ugyanazokhoz a mese- és mondabeli alakokhoz fordul, akik a mi népies-nemzeti költészetünkben is nemzeti ideálokként szerepeltek. Így lett ugyanaz a személy magyar nemzeti hős a magyar, szlovák nemzeti hős a szlovák népies nemzeti költészetben.

Nem akarjuk most már hosszúra nyújtani fejtegetésünknek ezt a részét azzal, hogy bemutassuk e tartalmi rokonság költői és formai következményeit is: a rokon műfajokat, az alexandrinusnak, mint e korban mindkét nemzet népies költészetében uralkodó versformának a szerepét és i. t.

A szabadságharc bukását s a Bach-korszaknak a szlovák értelmiség vezetői számára is csalódást hozó zordságát a könnyebb, szabadabb levegőjű hatvanas évek közeledési kísérletei követték: Eötvös híres nemzetiségi cikke, Ján Palárik megnyilatkozásai stb., de ezek már nem vezettek ered-

ményre. A két nemzet uralkodó osztályai — ki-ki csak a maga abszolút uralmára törekedve — már végleg szembe álltak egymással. 1867 aztán visszavonhatatlanul becsapta az ajtót mindenfajta közeledési kísérlet előtt: a két nép egy közös államban eltöltött történelmének utolsó, legszomorúbb felvonása következett, a teljes szakításé, amikor úgy látszott, hogy már semmiféle közeledésre sincs remény.

Azok, akik minden fenntartás nélkül a nép oldalára álltak, még ebben a korszakban sem viszonyultak teljesen negative a másik fél kultúrájához. Tudjuk, hogy a nemzetiségi kérdés rendezésének éppen a demokratikus haladás szempontjából fontos szüksége a magyar irodalomban elég későn jelentkezett: a politikában oly magányossá vált Mocsáry Lajos alakján és a részben életkörülményei, részben pedig egyéni adottságai miatt elszürkült Gaspár Imrén kívül egészen Jászi Oszkárig, majd Ady Endréig nincs is senki, aki rámutatott volna, hogy az elnyomott nép érdekei nemzetiségre való tekintet nélkül közösek, hogy a nemzeti (nemzetiségi) harc csak az uralkodó osztályok érdekeit szolgálja stb.

Éppen ebben a korszakban fejlődik s teljeseedik ki a szlovákok legnagyobb költőjének, Hviezdoslavnak (családi nevén Ország Pálnak) a lírája s epikája. Ő teremtette meg nemzetének a szó legszorosabb értelmében vett modern költészetét, emelte a szlovák költői nyelvet európai magaslatra, egyúttal a költői realizmus úttörője a szlovák irodalomban. Egyéb világirodalmi összefüggései mellett Petőfinek és Aranyinak, miskolci és kézmárki diákévei e két költői ideáljának s az ő útmutatásuk alapján írt, kb. 200 darabból álló magyar nyelvű költői pályakezdésének köszönhető, hogy szakítani tudott a Štúr-iskolának közben már merevvé, sematikusá vált romantikus költői hagyományaival, hogy új, friss életet hozott a szalon témák zírójába elmerülő epikába s az Isten—haza—család hármas sémáján túl nem látó szlovák lírába. A Štúr-iskola hangsúlyos verselését ő váltotta fel a nyugat-európai (rímes időmértékes) verseléssel, — már előbb említett magyar és nemrégien kiadott szlovák nyelvű zsengei alapján sikerült megállapítanunk, hogy csaknem kizárólag Petőfi és Arany költészetét, az ő költészetükben található versszakot és -sorokat követve. Hviezdoslav népének mindig hű fia volt, s ha nem is helyeselte mindenben kora konzervatív értelmiségének világnézetét és politikáját, élesen és ellentmondást nem tűrve állt ki a pesti kormányzat nemzetiségellenes, elnyomó politikája ellen, de úgy, hogy Petőfire és Aranyra hivatkozva kért védelmet a szlovák nép számára. Már ősz, öreg ember volt, amikor fennkölt ódában üdvözölte a »Magyar jakobinus dala« fiatal költőjét, őt a »virradó idők heroldjá«-nak nevezve —, s amikor az első világháború vérengzéseitől irtózva emelte fel szavát a pusztán nagyúri önzést szolgáló vérontás ellen a »Véres szonettek«-ben, a szlovák költészetnek mindmáig legkimagaslóbb csúcspontját jelentő ciklus 24. szonettjében kijelentette: »...patrióta vagyok, bár amellet szláv is vagyok...« — s hozzátette: »E kettős érzést bátran vállalom...«.

1918-ban a két nemzet közös állami léte megszűnt s ezzel megszűnt a közös patriotizmusnak még Hviezdoslavnál felbukkanó aktualitása is. A szlovák nemzet haladó értelmisége fokozott iramban, szinte rohamléptekkel igyekezett eltüntetni a múlt provinciális elmaradottságának még a nyomait is s kereste az utat az újabb, európaibb, kulturáltabb kifejezés-

módhoz. A közös múltból adódó izlésbeli hasonlóság mégsem tűnt el nyomtalanul. Többek között ez is oka annak, hogy a két világháború közt Ady Endre olyan népszerű volt a szlovák irodalomban, hogy Ctibor Štítnický, a mai szlovák költő szavait idézve »versei a szlovák költők vérévé váltak«. Csukás István legújabb kutatásai részletesen rávilágítanak e közös haladó hagyományaink szempontjából rendkívül fontos jelenségre a részleteire, hátterére és következményeire is: reméljük, hogy fontos, úttörő műve nem-sokára napvilágot lát s így eredményeinek bemutatásával most részletesen nem foglalkozunk.

A két irodalom kapcsolatai a felszabadulás után érthető módon új, más alapon erősödtek meg tovább; amióta vállvetve harcolunk a szocializmusért, íróink közelebb kerültek egymáshoz s együtt haladnak azon az úton, amely a múlt harcainak, nacionalista meg nem értésének és félreértéseinek a teljes kiküszöböléséhez vezet.

*

Túlméreteztük volna e végeredményében gyakorlati igényű fejtegetésünk elvi bevezetését, ha benne teljességre törekedtünk volna: ezt részben már csak azért sem tehetjük, mert pozitív kapcsolataink teljes mértékben még fel sincsenek tárva. Itt mindössze arra szorítkozunk, hogy ízelítőt, áttekintést adjunk abból, ami a gyakorlati pedagógiai munka e fontos területén tudományos kutatómunkánk eredményeiből feltétlenül felhasználandó.

A főiskolai előadásokban a tennivaló nyilvánvaló. Mivel gondosan vizsgálunk főiskolánk főiskola-jellegére, anyagunkat mindenkor a legújabb kutatási eredmények közlésével és elemzésével is gazdagítjuk. Mindvégig gondosan ügyelünk arra, hogy az előadás ne legyen a kétkötetes ideiglenes tankönyv egyszerű megismétlése. Egyes anyagrészek elhagyásával; illetőleg a tankönyvre és 1—2 más forrásra való utalással elérhetjük, hogy azokról a kérdésekről szólhassunk részletesebben, amelyek tudományos munkánkban alaposabban foglalkoztattak. Ezzel egyrészt elértük azt, hogy némi bevezetést adhattunk az irodalomtörténeti kutatómunka műhelyébe: két-három jobban sikerült szakdolgozat tanúskodik róla, hogy néhány hallgatónk nál sikerült is hozzá kedvet csinálnunk. Másrészt viszont a magyar kapcsolatok részletes bemutatásával igyekeztünk itt, a főiskolán is elérni, ami szerintünk a szlovák tanítási nyelvű és a szlovák nyelvet tantárgyként tanító általános és középiskoláinkban a magyar és szlovák nyelv és irodalom tanításának egyik fontos célja, s amit éppen ezért elsősorban a jövő pedagógusaiban kell tudatosítanunk. Minden eszközt megragadunk arra, hogy felkeltsük érdeklődésüket haladó hagyományaink pozitív kapcsolatai iránt, részletesen kitérünk minden olyan jelenségre, amely pusztán meglétével cáfolja a nacionalista tudomány állítását, hogy közös múltunk csak egymás ellen vívott harcból állt s ellenkezőleg bizonyítja, hogy a nép s a nép érdekeiért harcoló költők a két nép közös ügyéért harcoltak. Ennek a szempontnak a szem előtt tartása mellett viszont ügyelnünk kell arra is, hogy ne legyünk egyoldalúak, ne keltsük hallgatóinkban azt a benyomást, mintha a szlovák irodalom csupa magyar kapcsolatból állott volna, mert ez — főleg a kérdésekben kevésbé elmélyülni képes hallgatóknál — arra a tévedésre vezethetne, hogy a szlovák irodalomnak nincs is önálló jellege. En-

nek a feltevésnek még a látszatát is eleve el akarjuk kerülni azzal, hogy fejlődéstörténeti előadásunkat az első órától kezdve az utolsóig az adott esetben egyetlen helyes koncepcióba állítjuk be: meg akarjuk rajzolni a szlovákság társadalmi fejlődését, nemzetté válásának folyamatát s e folyamat figyelése közben mutatjuk be azoknak a sajátos művészi eszközöknek a kialakulását, amelyeket — európai és szomszédnépi összefüggéseik figyelembe vétele mellett — sajátos szlovák műformának tekinthetünk. Ami pedig a kapcsolattörténeti szempontoknak a kidomborítását illeti, ezek mellé azonnal odatesszük: — azt is hangsúlyoznunk kell, ami nem azonos, ami eltér egymástól a két nemzet kulturális és így irodalmi fejlődésében is, mert csak így tudjuk igazán kidomborítani a szlovák irodalomnak — mint általában valamennyi irodalomnak — az önálló arculatát. Csak egy példával illusztráljuk, hogy mit akarunk ezzel mondani: a szlovák irodalomban a szocialista realizmus, mint művészi irány Peter Jilemnický regényeiben tudatosan és hiánytalanul fellép már a felszabadulás előtt, a két háború között, amikor nálunk itthon még nyoma sincs, annak ellenére, hogy a magyar szépprózának a szlovákénál lényegesen gazdagabb hagyományai vannak. Mi ennek az oka? A két háború közötti Magyarországról senki sem juthatott érintkezésbe a Szovjetunióval, Nagy Lajos és Illyés Gyula ismert írókongresszusi útja kivételével nem volt hazai magyar író, aki csak bepillantást is nyerhetett volna a szovjet életbe. Az új művészi irány ekkor magyarul csak az emigráns írók műveiben érvényesülhetett, akik itthon — az adott helyzet következtében — csak 1945 után hathattak szélesebb körben. Peter Jilemnický, a polgári Csehszlovákiában engedélyezett Kommunista Párt tagja, hivatalos úton járt kint a Szovjetunióban, ott mint egy kívándorolt cseh és szlovák munkáscsoport tanítója működött, majd el is végzte Moszkvában az újságírói egyetemet. Műveinek meg is volt — mindjárt megjelenésükkor — a hazai közönségük, hiszen Csehszlovákiában a Kommunista Párt legalísan működött. A politikai helyzetnek ez a rendkívül nagy különbsége okozta aztán az eltolódást a művészi irány fejlődésében is, amely csak a legutóbbi 10—15 évben szűnt meg.

Amilyen világosnak látszik a kapcsolattörténeti szempontok alkalmazása a főiskolán, annyi ma még súlyosnak látszó problémát vet fel általános iskolai és gimnáziumi viszonylatban. Az alapvető és a középfokú ismereteket oktató tanintézetek még a közelmúltban is csak jóval közzétételek és alkalmazásuk után tudták átvenni a legújabb tudományos eredményeket — hiszen tantervi és egyéb kötöttségeik meg sem engedhették, hogy minden újabb és újabb felfedezésre azonnal reagáljanak. Csak napjaink forradalmi technikai csodáinak óriási átütő ereje, hatalmas tömegsikere kényszeríti az iskolát arra, hogy azonnal beszéljen arról is, ami előtt az újságolvasó, az utcán figyelmesen járó gyermek érdeklődése következtében még akkor sem tudna elzárkózni, ha történetesen volna olyan tanár, akit ne ragadna el a szputnyik vagy a lunyik lenyűgöző szenzációja. De vajon így vagyunk-e a humán tárgyakkal és főleg az irodalommal is? Korjelen-ségre akartunk rámutatni ezzel a kissé szkeptikus kérdéssel, viszont magunk jól tudjuk, hogy tömegeink sokirányú nevelése szempontjából az irodalomra éppúgy szükség van, mint kultúránk egyéb tényezőire. A másik komoly akadály, amellyel szempontjaink érvényesítésénél az általános és

középiskoláknál számolnunk kell, az, hogy ezek a szlovák tanítási nyelvű vagy szlovák nyelvet tantárgyként tanító intézeteink többségükben az országnak aránylag még mindig elmaradottabb vidékein működnek, ahol a múlt maradványai az általános műveltség s ennek következtében a világnézet síkján még mindig jobban megvannak, mint központi helyeken. Nem ide tartozik, hogy a Magyarországon ma még meglevő provinciális mentalitásnak minden okát itt hosszas társadalmi helyzetkép megrajzolásával feltárjuk, itt csak azt említjük meg, hogy az egyik: a tájékozatlanság, a tudatlanság. Ott, ahol Vörösmarty Szép Ilonkájának és Sládkovič Detvanjának az alapján kétféle Mátyás királyról beszélnek s nemcsak a tanuló-sereg, hanem maga a tanító is azt hiszi, hogy valóban egy külön magyar és egy külön szlovák Mátyás királyról van szó, vagy ahol még mindig nem tudják, hogy Hviezdoslav híres, már említett ódáját Ady Endréhez írta — sajnos, ezt a két példát nem a fantáziánk szülte —, ott hiába küzdünk pusztán elméleti fejtegetéssel a nacionalizmus ellen, ott mélyebbre kell ás-nunk. S ennek legjobb eszköze — nemcsak az ilyen szélsőséges (reméljük, hogy ma már mind ritkább) — esetekben — a két irodalom tanításának az összehangolása.

Általános iskolai és gimnáziumi viszonylatban mindenekelőtt állapítsuk meg alapelvül: a múlt nacionalista maradványai ellen vívott harc alapté-telét, a két nép haladó erőinek kezdetektől mindvégig közös harcát, közös érdekeit a legalsóbb foktól kezdve a legfelsőbbig állandóan szem előtt kell itt is tartanunk.

Az általános iskola négy alsó osztályával foglalkozunk itt a legkeve-sebbet, részben talán azért, mert mi magunk ettől a foktól állunk a leg-távolabb, de részben azért is, mert az írás és olvasás tanítása mellett az iro-dalom irodalom-jellege, művészi kérdései még nem domborodnak ki any-nyira. Itt talán legfeljebb arról lehet szó, hogy ha magyar népmesét olva-sunk a szlovák (pl. »A kiskakas gyémánt félkrajcárja«: tudomásunk sze-rint ez szlovák nyelvű olvasókönyveink kedvelt meséje), vagy ha szlovák (szláv) népmesét a magyar olvasókönyvben, hívjuk fel a tanulók figyelmét a nép múltbeli közös harcaira a közös elnyomók ellen, a magyar népmesé-vel kapcsolatban például arra, hogy a török a magyar népet éppen úgy el-nyomta és kiszipolyozta, mint a szlovákot, ellene magyarok és szlovákok legjobbjai vállvetve harcoltak, vagy esetleg a Jánošíkról szóló történetek-kel kapcsolatban arra, hogy az urak ellen harcoló hasonló szegénylegények nálunk is voltak s éppúgy a Rákóczi zászlaja alatt kezdték, mint a szlovák mondák hőse stb.

A két irodalom rendszeres és alapos összehangolását az általános iskola felsőbb osztályaiban kell kezdeni s szigorú fegyellemmel, a tanmenetnek minden lépésénél erre a szempontra is vigyázva kell végrehajtani, egészen az érettségig.

Ez mindenekelőtt tantervi probléma. Mondjuk meg őszintén: szlovák tanítási nyelvű s a szlovákot tantárgyként tanító iskoláink jelenlegi tan-tervei, sőt tankönyvei is túlságosan gyorsan, hevenyészve készültek ahhoz, hogy bennük a két tantárgynak, a magyar és a szlovák irodalomnak a tel-jes összehangolása érvényesülhessen. Nekünk a gyakorlati életből mind-össze arról van tudomásunk, hogy egyes szlovák tanítási nyelvű iskolákban

a magyar irodalomtanítással kapcsolatban maximalizmusról panaszkodtak. Valóban nem helyes, ha a magyar irodalomnak érthetően kevesebb óraszám mellett ugyanannyit követelünk meg pl. a szlovák tanítási nyelvű gimnázium, mint a magyar tanítási nyelvű gimnázium tanulóitól. Köztudomású, hogy a mi viszonyaink közt itt elősorban nem nyelvi nehézségről van szó. De a másik, a szlovák irodalomnak mennyiség szempontjából még egyszer annyi anyaga olyan megterhelést jelent, hogy a két tárgy tanárának erősen együtt kell működnie, ha nemcsak látszateredményt akarnak elérni, hanem meg is akarják szeretetni az irodalmat, olvasni szerető, intelligens, korunk művészi áramlatai iránt is érzékkel bíró művelt embereket akarnak nevelni. Sajnos, a tanszéken szerzett tapasztalatok alapján azt kell mondanunk, hogy a szlovák tanítási nyelvű gimnáziumaink padjaiból kikerült hallgatók felkészültségében éppen ebből a szempontból van sok kívánnivaló.

Véleményünk szerint a szlovák tanítási nyelvű s a szlovákot tantárgyként tanító iskolák magyar és szlovák irodalmi tantervének és az új tanterv nyomán a korszerű, új tankönyveknek az elkészítésénél tehát elősorban a mennyiségi szempontot kell figyelembe venni: semmi esetre sem szabad megengedni, hogy az anyagot túlméretezve a tanulókra túlságosan nagy terhet rakjunk. Arra természetesen ügyelnünk kell, hogy mind a magyar, mind pedig a szlovák anyag csökkentésénél ne hagyjunk el olyan részeket, amelyek az irodalmi nevelés szerves kellékei, vagy amelyek nélkül éppen a sajátos magyar vagy szlovák nemzeti fejlődés el sem képzelhető. A csökkentést is hozzáértő kézzel kell elvégezni: lehetőleg olyan tanárok közreműködésével, akik mind a két irodalom területén egyforma biztonsággal mozognak.

Annyi bizonyos, hogy néha a tantárgyi koncentráció és az anyagcsökkentés szempontja látszólag ellentmondanak egymásnak. Így például az elmúlt esztendőekben az általános iskola VI. osztályának szlovák irodalmi tantervébe és tankönyvébe — abból az egyébként helyes alaptételből kiindulva, hogy Arany Toldija és Sládkovič Martinja a nemzeti fejlődés hasonló fokán a két költő hasonló eszmei célkitűzését fejezi ki, mindkettő pozitív férfiideált akarnak, adnak nemzetüknek — belegyömöszölték az egész »Detvan«-t. A kérdéses tankönyv szerzőjétől tudjuk, hogy ezt a pozsonyi szlovák Pedagógický Ústav (Pedagógiai Intézet) munkatársa a VI. osztályban még csehszlovákiai viszonylatban is soknak tartotta! Itt tudniillik a kapcsolatok számontartása teljesen hibás, mechanikus módon érvényesült: ugyanakkor, amikor a tanterv készítője helyesen kérte számon a tanároktól az eszmei tartalom egyezésének tudatosítását, teljesen szem elől tévesztette az esztétikának, a műforma fejlődésének a szempontját. A »Detvan« a magyar kortársáéhoz hasonló politikai eszmevilágot tükrözi ugyan, de művészi szempontból még nem jutott el a népies realizmus fokára; mint lírai-epikus költemény, műfajánál fogva is, de kifejezőkincsével és versformájával is a népies romantikának némileg a biedermeier ízléssel átszőtt megnyilvánulása, amelynek a problémái sokkal bonyolultabbak, semhogy a 11—12 éves gyerekek olyan magától értetődően magukévá tudják tenni, mint a magyar Toldit. Lám, a hasonlóság felületes megítélésén túl a sajátos irodalomtörténeti kérdésekben való elmélyülés mindjárt a helyes gyakorlati pedagógiai,

módszeres eljáráshoz is elvezet: ezen a fokon a »Detvan«-ból csak azt a néhány jelenetet szabad — a mese fonalát jelző áthidaló szövegekkel — adni, amely nem terheli túl a tanulókat, amelyekkel nem megutáltatni, hanem megszerettetni tudjuk az irodalmat. Az egész költemény pedig kerüljön majd a gimnáziumban a tanulók elé. De ugyanezt a kritikai megjegyzést mondhatjuk el a VII. vagy VIII. osztályos tanterv készítőiről, akik a »kapcsolatok« szempontjának teljesen hamis, mert mechanikus érvényesítésével az általános iskolák VII. osztályának anyagába fel kívánták venni Janko Král' oeuvre-jének csaknem teljes lényeges anyagát, a VIII.-éba pedig a közismerten nehéz, patinás stílusú Hviezdoslavnak oly darabjait, amelyek még egy főiskolást is joggal próbára tesznek. Amikor személyesen érdeklődtem, hogy képzelik el: keresztül lehet-e ezt egyáltalában vinni, az egyik igen szép, de rendkívül hosszú Král'-ballada (a »Pán v trní« — Úr a bozótban —) esetében azt a választ kaptam, hogy ha az egész sok, hozzuk le a felét. Talán felesleges ezen a helyen arra utalnunk, hogy éppen egy ballada esetében, ahol az egész minden apró részletnél többet mond, a mechanikus mennyiségi elvnek ez milyen barbár alkalmazása.

Mindezzel el is mondtuk a tanterv elkészítésénél a koncentráció alkalmazásának másik rendkívül fontos alapelvét: ne gondolkozzunk mechanikusan, mindössze az eszmevilág párhuzamait keresve, mert könnyen zsákutcába juthatunk! Az előbbi példa mindössze az esztétikai, szorosabban véve költészettani szempontok alkalmazását is igényelte a politikai történetiek mellett; talán mondanunk sem kell, hogy itt még más egyéb is közrejátszhat. Hogy két költő mikor jelent a két nép közös szabadságharcát jelző, valóban párhuzamos jelenséget, az nemcsak politikai történeti probléma; annak, aki a tanulóifjúság előtt egymás mellé állítja őket, a kérdést a maga teljes összetettségében kell ismernie, persze, nem azért, hogy az ifjúság számára bonyodalmakat okozzon, hanem azért, hogy tudja: mit, hol és hogyan kell a tananyagba felvennie.

Ennél a kérdésnél talán a legegyszerűbb és éppen ezért egy ilyen rövidre szabott fejtegetésben legkönnyebben megoldható probléma: a ma még mindig bőven megtalálható átfedések megszüntetése. Teljesen fölöslegesnek tartjuk, hogy ugyanazokat az irodalomelméleti, vagy -történeti alapfogalmakat, amelyek nincsenek egy kultúra formai (nyelvi) elemeihez kötve, a tanulók teljes részletességgel két helyen is megtanulják és még hozzá koncentráció híján esetleg egészen más időben és más-más anyaggal kapcsolatban. Hogy mi a pozitív hős vagy mik a dráma műfajai, abban sem szlovákul, sem magyarul nincs különbség s mi még abban sem találunk semmi eretnekséget, ha az egyszerűség kedvéért, minden nagyképűség levetkőzésével az idő és a hely megtakarítása céljából az egyik helyen megmondanók, hogy pl. a »típus«, »vígjáték«, »tükröződés« stb. szavak a másik nyelvben mit jelentenek. Persze, rendkívül óvatosaknak kell lennünk: abban a pillanatban, amikor olyan elméleti részhez értünk, ahol a forma problémáit is érintenünk kell, akkor meg kell a kérdést mind a két nyelven tárgyalnunk. Bármennyire is rokon mind a két nyelv verselése, külön kell szólnunk a magyar s külön a szlovák verstanról — a rokonságra való utalással — már csak azért is, mert az adott példák segítségével a tanulóknak mindkét kultúra verskincsébe bele kell tekinteniök.

Akik szlovák tanítási nyelvű, illetőleg a szlovák nyelvet tantárgyként tanító iskolák számára a magyar és szlovák irodalom tantervét, illetőleg tankönyveit készítik, azoknak szorosán együtt kell működniük, úgy kell megállapítaniuk minden olvasmány és irodalomelméleti rész helyét a teljes egyöntetűség érdekében. Ez természetesen azt jelenti, hogy a nyelv és irodalom tanterve némileg el fog térni a magyar tanítási nyelvű iskoláétól — persze, úgy, hogy végeredményképpen az eltérés ne legyen nagy, legalábbis ne olyan, hogy a szlovák iskoláinkat végző tanulók lényegesen kevesebbet tudjanak a magyar irodalomról, mint azok, akik magyar iskolát végeztek.

Ami most már a tantervbe, illetőleg a tankönyvekbe felvett olvasmányanyagot illeti: maximalizmus és minimalizmus közt a helyes középutat megtalálva egyensúlyra kell jutnunk abban a kérdésben is, hogy mi képviselje a magyar és szlovák irodalomból a sajátos nemzeti fejlődés máshol fel sem lelhető arculatát s mi szolgálja a kapcsolattörténeti szempontokat. Az elmondottak után talán nem látjuk paradoxonnak, ha azt mondjuk: sok szemelvény éppen azzal fog kitűnni, hogy benne mind a két szempont szerencsésen érvényesül.

A fenti alapelvek szerint átalakított, józanabbá tett tanterv gyakorlati megvalósításánál elengedhetetlennak tartjuk, hogy a magyar és a szlovák nyelv és irodalom tanítása ugyanannak a kartársnak a kezében legyen vagy — ahol ez nem lehetséges — az egy osztályban a magyart és a szlovákot tanító kartársak állandóan szoros kapcsolatban legyenek egymással. A nacionalizmus elleni harc szempontjából ennek a megvalósítása lényegesen fontosabb, mint megannyi elméleti fejtegetés. Ezért tartottuk a főiskolán s tartjuk ma is a szlovák—magyar szakot a legszerencsésebb párosításnak, s ezért helytelenítjük, hogy más — szerintünk a nacionalizmus elleni harc mellett lényegesen jelentéktelenebb szempontok miatt — szlovák—magyar szakképesítéssel rendelkező kartársaknak nem tesszük a koncentrációnak ezt az egyedül racionális formáját lehetővé.

Az egész tanári munkában sem lehet más szempont, mint amit elvi bevezetésünkben is, a tantervvel kapcsolatban is kifejtettünk: mindenkor a gyermek és az ifjú fejlettségéhez alkalmazkodva tudatosítani az önálló nemzeti jelleg s a pozitív kapcsolatok dialektikus egységét. Azt jelenti-e ez, hogy hallgassuk el, tagadjuk le az uralkodó osztályaink miatt beállott ellentéteket? Mivel semmilyen szempontból sem vagyunk a hazugság hívei s a »jóindulatú« szépítésnek ezt a fajtáját is hazugságnak tartjuk, — mindenképpen amellett vagyunk, hogy 48/49. problematikáját s közös történelmünk többi tragikus eseményét is fel kell tárnunk — természetesen — mindig annyira és mindig úgy, amennyire és ahogy azt a tanulók fejlettsége megkívánja. Szerintünk reakció és haladás erőinek helyes egymás mellé állítása, az ellentétek szításában Bécs szerepének kellő mértékű bemutatása csak elősegíti a pozitív kapcsolatok jelentőségének bemutatását.

Hogy a politikai-eszmei párhuzamok, kapcsolatok kidomborítása az egyes írók, illetőleg olvasmányok között milyen módon történik, az nagymértékben a tanár felkészültségén és leleményességén múlik; itt az elmondottak után nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni. Sokkal nagyobb hangsúllyal akarjuk itt felhívni a figyelmet — főleg az általános iskola két utolsó, de még inkább a gimnázium osztályainak az esetében — a műfajok,

stílusesszközök, versformák párhuzamának a bemutatására! Ezt a kérdést tudtunkkal iskoláinkban eléggé elhanyagolták. Pedig az irodalom csak akkor lesz a tanulók előtt valóban művészetté, csak akkor válik vérükké, ha — ki-ki a maga fejlettségi fokának megfelelő módon — megismerkedik magának a nemzeti irodalomnak a belső törvényszerűségeivel is. Néha elképesztő az a sivárság, amely ezen a téren iskoláinkban folyik. Pedig kapcsolattörténeti szempontból is igen veszedelmes! Meggyőzni csak akkor tudunk, ha bizonyítunk is: az irodalomban pedig nem az elméleti fejtegetésnek, hanem a belső (művészi) törvényszerűségek és összefüggések feltárásának van bizonyító ereje. Ha tanulóink pl. megtanulják, hogy a drámának, általában a színeszetnek milyen óriási szerepe volt a múlt század harmincas—negyvenes éveiben mind a magyar, mind pedig a szlovák irodalomban, — sokkal jobban tudják megérteni a közös fejlődésnek ha nem is azonos; legalább hasonló fokozatait, mintha csak általában beszélünk a kor szabadságküzdelméről. De e sorok írója többször volt tanúja a felfedezés örömeinek tanítványai arcán akkor is, amikor pl. rájöttek a kollári »nëkdy kolëbka, nyni národu mého rakev« (nemzetemnek valaha bölcsője, most koporsója) és a magyar: »Bölcsőd az, majdan sírod is«, — vagy Sládkovič: »Bledý mesiac«-ának (halovány hold) és a hasonló magyar kifejezéseknek a hasonlóságára. Persze, ezeket a közös stílusanalízéseket még a gimnáziumban is óvatosan és igen nagy körültekintéssel, tanítványaink teherbíróképességéhez erősen alkalmazkodni tudva kell csinálnunk, mindig ügyelve arra, hogy egy-egy kor közös stílusjegyei, fordulat- vagy szóhasználata a legtöbbször nemcsak a két irodalom egymáshoz való viszonyát jellemzi, hanem rendszerint egyetemes európai vagy legalábbis közép-európai jelenség. Hasonlóképpen vagyunk a versformákkal is. De azok a verstani jelenségek, amelyeket elvi bevezetésünkben már említettünk, a verstani tudnivalókkal s az irodalomtörténet egyes fejezeteivel kapcsolatban feltétlenül bemutatandók és tárgyalandók.

Végezetül még két kérdés. A pozitív kapcsolatok nagyon sokszor — és éppen a két irodalom fénykorában — nem a kimagasló, hanem a másod-, sőt harmadrendű írók műveiben nyilvánulnak meg. A tudomány számon tartja ezeket is, mert mindent kötelessége számon tartani. Nagy hibának tartanak viszont, ha ebben az esetben fölöslegesen túltömnök gyermekeinknek amúgyis sok anyaggal túlterhelt emlékezetét ma már jelentéktelenné vált nevek halmazával. Az ilyesminek csak akkor van pedagógiai értéke, ha a pozitív kapcsolatot a szülőföld hagyományaival tudjuk összekötni. Nógrád vármegyében föltétlenül kell beszélnünk — Mikszáth szlovák kapcsolatainak elsőrendű fontossága mellett — arról is, hogy a határtól néhány kilométerre született s egy ideig a megye területén működött az a Gáspár Imre, aki Sládkovič ifjú magyar barátja volt. Békéscsabán pedig szólnunk kell Haan Lajosról, aki ott évtizedeken át volt a nemzetiségi megbékélés apostola akkor, amikor pedig a legélesebbek voltak a magyar—szlovák ellentétek s úgy látszott, hogy egyes kérdéseket már sohasem lehet megoldani. Keressük fel a nemzetiségi együttműködés, a megbékélés, a két-nyelvűség helyi apostolait! Állítsuk össze például Vilim János reformkori csabai tanító életrajzát, aki Csokonait fordította első ízben szlovákra! Vizsgáljuk meg jobban a XIX. század elején Mezőberényben, ma Szarvason

működő gimnázium múltját, ahol Kollár barátja, Molitoris Adolf egyszerre tanította a magyar, szlovák és német poétikát! Bányásszuk ki a ma még ismeretlen neveket, akik a mindennapok apró munkájával mentették, ami még menthető volt akkor, amikor égett a ház!

S ha a közeledés kérdését a helyi hagyományok feltárásával ennyire élővé, a gyermekek számára is élményszerűvé tudtuk tenni, akkor vonjuk bele őket is a munkába, úgy, ahogy a képességeik megengedik. Egy-egy dolgozat erejéig mindenesetre. Nem ide tartozik, csak úgy mellékesen jegyezzük meg, hogy amúgy is elég gyakori általános és középiskoláinkban a sablonos, merev dolgozattéma. Ezeknél mindenképpen nagyobb nevelő értékű, hogyha alapos előkészítés után párhuzamot vonatunk Miklós és Martin (Toldi és Detvan) alakja között, vagy megrajzoltatjuk Mikszáth de-derűjén át a szlovák paraszt alakját. Hogy Arany sajátos balladairó művészete hogyan hatott Hviezdoslavnak mégis ízesen szlovák »Zuzana Hraškovie« (Hraskóék Zsuzsija) c. balladájára: ez már nehezebb téma, csak igen jó osztállyal csináltathatjuk meg. Annak idején az osztályfőnököm íratta velünk házi dolgozatnak közvetlenül az érettségi előtt. Maig is áldom érte: nálam így kezdődött el az érdeklődés az egész problémakör iránt.

Végezetül felhívjuk a figyelmet arra, hogy nemrégén, 1959 decemberében jelent meg Pozsonyban a Szlovák Pedagógiai Könyvkiadó gondozásában Csanda Sándor: Magyar—szlovák kulturális kapcsolatok c., a kérdésnek igen sok fontos dokumentumát tartalmazó antológiája. A csehszlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolák számára adták ki segédkönyvül, de nálunk is jól használható. Kívánatos lenne, ha valamennyi érdekelt pedagógusunk megszerezné magának.

*

Mi a célunk mindezzel? Nem akarjuk, hogy kis általános iskolásainkból, serdülő gimnazistáinkból vagy akár főiskolásainkból kész összehasonlító irodalomtörténészek váljanak. Amit összehasonlító irodalomtörténeti kutatásainkból a gyakorlati pedagógia területén »aprópénzre« akarunk váltani, az egyetlen, célt szolgál: a szocializmus emberének nevelését. Azt, hogy a múlt legtökéletesebb tanúságtételén: művészi megnyilatkozásain keresztül is megtanulja, hogy a nacionalista ellentétek soha a dolgozó nép érdekeit nem szolgálták.

Ma sokat beszélünk a nacionalizmus elleni küzdelemről. Amit itt elmondottunk, az nem a szóbeszéd, hanem a tettek fegyverét akarja harcba állítani a frontnak ezen a szakaszán. A többi mellett ugyanis ez is olyan szakasz, amelyen komoly eredményeket csak elmélyült tudással lehet elérni.

О КОНЦЕНТРАЦИИ ОБУЧЕНИЯ ВЕНГЕРСКОЙ И СЛОВАЦКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Л. Сикли

Кафедра словацкого языка и литературы Педагогического Вуза, начиная с пор основания ее, всегда была в сознаний, что она является первой кафедрой в истории венгерского высшего обучения, которая занимается исключительно культурой нашего

самого непосредственного северного соседа; преподаватели всегда ясно видели, что результатами исследования литературных связей надо пользоваться в практике, в общих и средних школах в качестве средства борьбы против национализма. Как раз поэтому автор, подытоживая теперешнее положение сравнительного литературоведения, пытается дать обзор о результатах, достигнутых до сих пор в исследовании венгерско-словацких литературных связей, чтобы он мог привлекать внимание преподавателей на них. Он описывает, как пользуется в своих лекциях точками зрения литературных связей, и рассматривает потом вопрос в отношении общей и средней школы. По его мнению планы обучения венгерской и словацкой литературе для районов со смешанным населением должны были бы составиться так, чтобы эти два предмета обладали временной параллельностью. При этом должны обрисоваться отчётливо не только идейность, но и эстетические точки зрения. Всегда надо указать на специальные национальные черты, и в то же время на результаты общего европейского развития. Было бы желательно, чтобы преподавание двух предметов было в руках одного преподавателя. Таким образом можно было бы способствовать раскрытию местных традиций кооперации двух народов и борьбе против остатков национализма.

GESICHTSPUNKTE FÜR DIE KONZENTRATION DES UNTERRICHTS DER UNGARISCHEN UND DER SLOWAKISCHEN LITERATUR IN DEN SLOWAKISCHEN SCHULEN VON UNGARN

von

L. SZIKLAY

Das Lehrpersonal des Lehrstuhls der slowakischen Sprache hat seit dessen Gründung nie vergessen, daß dieser Lehrstuhl der erste in der Geschichte des Hochschulwesens von Ungarn ist, der sich ausschließlich mit der Kultur unseres unmittelbarsten nördlichen Nachbarn beschäftigt. Es ist sich bewußt, daß die Ergebnisse der Erforschung unserer gegenseitigen literarischen Beziehungen im Kampf gegen den Nationalismus auch in der Praxis, in der Arbeit der Grund- und Mittelschulen verwendet werden müssen. Der Verfasser versucht eben deshalb, nach einem kurzen Überblick über die gegenwärtige Lage der vergleichenden Literaturgeschichtsschreibung, die durch die bisherige Erforschung der ungarisch—slowakischen literarischen Beziehungen erreichten Ergebnisse zusammenzufassen, um die Aufmerksamkeit der an den Schulen wirkenden wachzurufen. Er zeigt, wie er die beziehungsgeschichtlichen Gesichtspunkte in seinen Vorträgen an der Hochschule zur Geltung bringt, dann spricht er über deren Bedeutung für die Allgemeinheit und für die Grund- und Mittelschulen. Seiner Meinung nach sollten in gemischtnationalen Gegenden die Lehrpläne der slowakischen und der ungarischen Literatur so zusammengestellt werden, daß in ihnen die Konzentration zur Geltung komme, ohne die Schüler überflüssig zu belasten. Bei der Auswahl der Parallelen müßte nicht nur die Ideenwelt, sondern auch die Gesichtspunkte der Ästhetik berücksichtigt werden. Bei der Vorführung muß in jedem Fall auch betont werden, welches in den einzelnen Literaturen nationale, bei anderen Völkern nicht vorhandene Züge sind, und was auf die allgemeine europäische Entwicklung zurückzuführen ist. Die Konzentration würde erfordern, daß dort, wo es eine Möglichkeit dazu gibt, der Unterricht der ungarischen und der slowakischen Literatur in der Hand eines und desselben Lehrers sei. So könnte auch die gemeinsame Arbeit der beiden Nationen an der Sammlung örtlicher Traditionen gefördert werden, was ebenfalls dazu beitrüge, die hie und da noch vorhandenen nationalistischen Relikte zu bekämpfen.